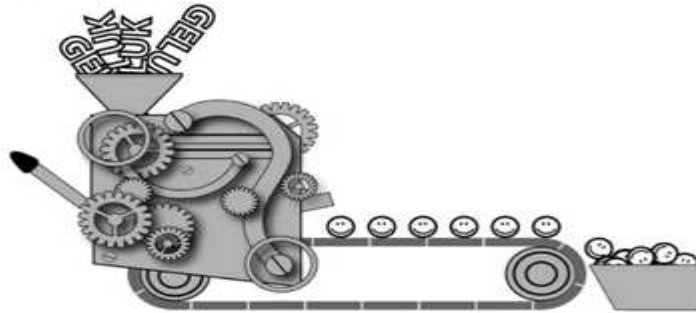

De geluksmachine loopt vast op eigen kracht

Thomas Kampen – Universiteit van Amsterdam – 4 oktober 2013 – Sociale Alliantiedag

Wie, wat, waar?

- **5 gemeenten**
- **65 respondenten;**
- **125 interviews**
- **Wat (de)motiveert bijstandcliënten om vrijwilligerswerk te gaan of te blijven doen?**

Amsterdam, Eindhoven, Leeuwarden, Nijmegen en Zaanstad.
Over langere tijd 2 tot 2,5 jaar gevolgd en herhaaldelijk gesproken.

Beheersing

Een nieuw verantwoordelijkheidsmodel

- **Overheid bepaalt doelstellingen**
- **Legt vast in wetten**
- **Houdt burger gewenst handelingsperspectief voor**
- **Houdt toezicht op resultaat**

Wat motiveert bijstandsccliënten om vrijwilligers te gaan of blijven doen?

De overheid probeert natuurlijk van alles om ze te motiveren en dat roept weer de nodige ideeën op over hoe het beter zou kunnen.

Daarin zijn momenteel **twee dominante visies** te herkennen: beheersing en bevrijding

Beheersing is de visie die het SCP beschrijft in haar laatste Sociaal en Cultureel Rapport 'Een beroep op de burger'

Zij noemt dat het '**nieuwe verantwoordelijkheidsmodel**' en het ziet er als volgt uit

1. De overheid bepaalt de doelstellingen **die zij via de eigen verantwoordelijkheid van burgers wil bereiken**
2. Ze legt deze vast in **wetten en convenanten met private partijen**
3. Ze houdt burgers **een gewenst handelingsperspectief** voor
4. En **controleert** tot slot of het gewenste resultaat bereikt is, zo niet, dan grijpt zij in

In de **context** van geleid vrijwilligerswerk betekent dat:

1. de overheid vertelt de bijstandsontvanger allereerst **welk vrijwilligerswerk geschikt is**,
2. bepaalt vervolgens **waar dat toe moet leiden**,
3. sluit daartoe **een contract af met een vrijwilligersorganisatie** om de bijstandsontvanger te plaatsen,
4. **huurt een re-integratiebureau in** om de vorderingen van de geleide vrijwilliger te controleren
5. en **rekent tot slot dit bureau af** op de behaalde resultaten.

Beheersing als probleem?

- **Terugkaatsen**
- **De knop tijdelijk om**
- **Abrupte en indiscrete controle**

Is een beheersing **een probleem**?

Waar leidt beheersing toe **in de praktijk**?

Hoe voelt beheersing?

En de belangrijkste vraag: **motiveert het tot het nemen van verantwoordelijkheid?**

Nee. We zien dat het vooral leidt tot **terugkaatsen** van verantwoordelijkheid, **bijvoorbeeld** de meneer op deze **foto** die zegt:

Dit is wat een **Poolse documentairemaker** die jarenlang voor de VPRO had gewerkt me vertelde.

Met andere woorden: neem de moeite om je **in mijn achtergrond te verdiepen**.

Belangrijk hierbij is dat het voor bijstandsonvangers **voelt alsof het *belang* van de overheid boven het belang van de bijstandsonvanger verkozen wordt**.

Beheersing als probleem?

- **Terugkaatsen**
- **De knop tijdelijk om**
- **Abrupte en indiscrete controle**

Vaak als geleide vrijwilligers **net begonnen zijn** dan **neemt de motivatie eigenlijk snel toe**, dus **de knop gaat om** en de **aanvankelijke weerstand is tijdelijk weg**.

Geleide vrijwilligers worden zich dan ook **bewust van het belang dat ze er zelf bij hebben** en ze **omarmen steeds meer een maatschappelijk belang** dat de vrijwilligersorganisatie dient.

Maar na verloop tijd komt dat toch **onder druk te staan door de controle** die de sociale dienst op ze uitoefent.

Met name omdat die controle in de beleving van geleide vrijwilligers nogal **abrupt en indiscreet** plaatsvindt.

Zo was er **bijvoorbeeld** een man die verplicht was vrijwilligerswerk te doen en dat **zorgvuldig geheim had gehouden** voor zijn collega-vrijwilligers, maar ineens stond daar een re-integratieconsulent op de stoep.

Naast het feit dat hij zich **in zijn hemd gezet** voelde, vroeg hij zich af: **voor wie doe ik dit eigenlijk?**

Bevrijding

- **Eigen kracht/Burgerkracht**
- **Perversity thesis**
 - **'Overheidsbemoeienis sluit actief burgerschap uit'**
 - **Oftewel: verhindert nemen van verantwoordelijkheid**
- **Professionalisering = 'vernietiging van burgerkracht'**
- **Instituties = 'beklemmend onderonsje'**
- **Oplossing = 'ruimte maken' en 'macht loslaten'**

Dus: als de motivatie van bijstandsontvangers op beheersende wijze worden aangesproken, **kaatsen ze de verantwoordelijkheid terug** en **voelen ze zich onheus gecontroleerd**.

Een **alternatief zou kunnen zijn** om ze te bevrijden uit de beheersende handen van de overheid.

En ze zogezegd 'in hun eigen kracht laten komen'

Een **populair verhaal** op dit moment, van Nico de Boer en Jos van der Lans.

En **hoewel het over de welzijnssector gaat, pas ik het toch toe op geleid vrijwilligerswerk**, omdat het ook **in de re-integratiesector steeds meer het leidende principe** wordt. **Met name als het gaat om kansarme werklozen** en **dat zijn vaak degene** waarvan verwacht wordt dat ze vrijwilligerswerk doen.

Volgens mij kent iedereen het wel, dus **ik zal vooral uitleggen waarom ik het als 'bevrijding' duidt**.

Het is een variant van de **perversity thesis** van Hirschman: beleid bereikt het tegenovergestelde van wat het beoogt.

In dit geval dus 'overheidsbemoeienis sluit actief burgerschap uit'

En **waaruit** moeten bijstandsontvangers **dan bevrijd** worden voordat ze in staat zijn verantwoordelijkheid te nemen?

1. Uit handen van professionals, omdat zij burgerkracht vernietigen
2. Uit handen van instituties, omdat het beklemmend onderonsje tussen gemeenten en welzijnsinstellingen de burger buitenspel zetten

De Boer en Van der Lans **bekritisieren dus de beheersingsdrang** van de overheid en ze zoeken de oplossing in bevrijding, in 'ruimte maken' en 'loslaten'

Bevrijding als oplossing

• **Zelf aan de knoppen werkt beter**

• **Vol verwachting verlaten**

Werk bevrijding nu ook **in de praktijk** en **waar leidt het toe?**

In ieder geval delen de respondenten de stelling dat het **beter is om zelf op zoek te gaan** (zelf aan de knoppen te zitten).

Dat komt ook omdat ze vinden dat **re-integratiebureaus vooral een commercieel belang** nastreven en de **sociale dienst targets** moet halen.

Bovendien werkt het **bevrijdend om niet langer 'afhankelijk' te zijn**.

Hoewel **veel van mijn respondenten te maken hebben met beheersing** en de genoemde problemen ervaren, zijn er ook **een aantal waaraan we kunnen toetsen** of bevrijding de oplossing is op de langere termijn.

Twaalf respondenten zijn namelijk zelf op zoek gegaan naar vrijwilligerswerk.

En wat blijkt?

Na verloop van tijd verdwijnt het bevrijdende gevoel en **ontstaat juist behoefte aan contact**. Contact met **professionals die ze bevestigen in het belang** van hun werk

Als dit contact er niet is, bekruipt ze een gevoel van **nutteloosheid**, omdat ze **richting en perspectief nodig** hebben.

Ze beginnen vol **verwachting**, maar voelen zich uiteindelijk **verlaten**.

Zoals de **mevrouw hier op de foto** die mij vertelde dat ze zich afvroeg:

Deze mevrouw heeft een **tijd lang het gevoel gehad** dat haar **horizon verbreedde** door vrijwilligerswerk, maar **na een jaar** vrijwilligerswerk te hebben gedaan, begint ze te denken: '...' **'ik help nu anderen, maar wie helpt mij eigenlijk?'**

Zelfbediening

- **Geschonden levensverhaal**
- **Emotionele distantie**

Van constructie naar reconstructie

- Ontslag, problemen op school, faillissement
- Iets goedmaken, verwerken, een plek geven
- Zalvende werking

Afstandsbediening

- Niet alleen afstand tot de arbeidsmarkt verkleinen
- Ook mogelijkheid om te distantiëren van betaald werk
- Vrijwilligerswerk biedt:

Hoe kunnen we de **behoefte aan erkenning** verklaren?

Waarom is het zo belangrijk om op de achtergrond te letten?

En waarom is het zo belangrijk om het **belang van de geleide vrijwilliger in het oog te houden**?

Dat is omdat bijstandsontvangers het vrijwilligerswerk **op een bepaalde manier aanwenden**.

Namelijk om hun geschonden levensverhaal te herstellen en om zich emotioneel te distantiëren van de betaalde arbeid.

Ik noem het **zelfbediening**, omdat ze op deze twee manieren **hun eigen geluksmachine bedienen**.

Ik zal beide even toelichten.

Van constructie naar reconstructie

- Ontslag, problemen op school, faillissement
- Iets goedmaken, verwerken, een plek geven
- Zalvende werking

Allereerst hebben veel bijstandsontvangers te kampen met wat ik noem een geschonden levensverhaal.

In hun leven zijn dingen misgegaan, ze zijn ontslagen, failliet gegaan, gescheiden, verwaarloosd door hun ouders of zijn gestopt met school.

Het vrijwilligerswerk gebruiken ze om dat goed te maken, te werken of een plek te geven.

Het heeft als het ware een zalvende werking voor het litteken op hun ziel.

Bijvoorbeeld de vrouw linksonder: zij is gestopt met school – ze had altijd ruzie met leraren en daardoor heeft ze nooit een weloverwogen keuze kunnen maken voor een opleiding - en doet nu vrijwilligerswerk op een manege voor verstandelijk beperkte kinderen. Daar vindt ze de rust om eens goed na te denken over wat ze nu werkelijk wil.

Of de man in het midden, hij had een terras in het centrum van Leeuwarden, maar de bouw van een museum kwam zijn terras in de schaduw te liggen en ging hij failliet. Hij ging aan de slag in keuken van de daklozenopvang, waar hij de inkoop deed, en daar vond hij het respect terug dat hij als kroegeigenaar kreeg.

Tot slot de man rechtsonder die was ontslagen als suppoost in het Rijksmuseum, omdat hij was uitgevallen tegen een bezoeker. Als vrijwilliger kon hij aan de slag in een nieuw museum en daarom trok hij nog iedere dag een lange neus naar zijn oude werkgever. Het gaf hem het gevoel van 'ik ben er nog!'

Het gaat geleide vrijwilligers dus niet alleen om constructie, niet alleen om op iets op te bouwen, zoals vaardigheden, zelfvertrouwen of verantwoordelijkheidsgevoel, dat is vooral wat de overheid wil. Dat willen zij ook wel, maar zij willen vooral iets herstellen, iets reconstrueren.

Afstandsbediening

- Niet alleen afstand tot de arbeidsmarkt verkleinen
- Ook mogelijkheid om te distantiëren van betaald werk
- Vrijwilligerswerk biedt:

Ambachtelijkheid

Onthaasting

Zingeving

De tweede manier waarop bijstandsontvangers hun vrijwilligerswerk aanwenden is door zich emotioneel te distantiëren van de arbeidsmarkt.

Het beleid veronderstelt dat het ze juist dichterbij betaald werk brengt, maar zij zien juist voordelen ten opzichte van een betaalde baan.

Het verkleint dus niet alleen de afstand doordat ze bijvoorbeeld nieuwe dingen leren, in hun hoofd vergroten ze juist de afstand door de waarde die ze toekennen aan vrijwilligerswerk.

Ambachtelijkheid

De eerste manier waarop ze dat doen is door vrijwilligerswerk te beschouwen als een plek om een vak goed te beheersen.

In tegenstelling tot de arbeidsmarkt, waar alles snel en productief moet, hebben ze hier de plek om een vaardigheid in de vingers te krijgen zonder zich af te hoeven vragen of het winst oplevert en wanneer het af moet.

De kwaliteit van het werk staat centraal en niet wat het oplevert.

Onthaasting

Een tweede manier waarop bijstandsontvangers de afstand tot de arbeidsmarkt vergroten is door het rustige tempo waarin ze als vrijwilliger werken af te zetten tegen de gehaaste wijze waarop bij bedrijven gewerkt wordt.

Het geeft ze een bepaalde rust.

En dat komt ook, omdat ze als vrijwilliger het gevoel hebben bepaalde taken te kunnen weigeren en dat maakt ze minder bang zijn om fouten te maken.

Zingeving

Tot slot zetten bijstandsontvangers de betekenis van vrijwilligerswerk positief af tegen de betekenis van betaald werk.

Ze vinden het werk dat zij zelf doen veel belangrijker en zinvoller dan een betaalde baan, omdat het werkelijk ergens om gaat.

Ze helpen mensen en dat heeft een diepere betekenis.

Dieper dan de hele dag 'in een kantoortje, achter een computertje zitten'

Erkenning als derde weg

Aandacht voor achtergrond

Bevestiging van betekenis

Betrokkenheid bij belang vrijwilliger

Het Consideratiemodel

- **Ontmoetingsfase**
- **Ontluikingsfase**
- **Erkenningsfase**

Beheersing en bevrijding bleken dus **niet - of maar deels - manieren om bijstandsontvangers te motiveren om vrijwilligerswerk te doen.**

Toch heb ik veel geleide vrijwilligers ontmoet die met veel plezier vrijwilligerswerk deden.

Wat zorgde er nu voor dat mensen gelukkig werden van vrijwilligerswerk?

En **wat leert ons dat over de rol van activerende instituties**, zoals de sociale dienst of re-integratiebureaus?

Brandstof tot nadenken

Waarom ontstaat verlangen naar erkenning door de overheid?

In de beleving van geleide vrijwilligers komt het verzoek van de overheid en wie de bal kaatst..

Waarom zou de overheid hieraan gehoor moeten geven?

Ik besluit met brandstof tot nadenken, om even in de analogie van de geluksmachine te blijven

Een belangrijke vraag is volgens mij:

Waarom ontstaat bij geleide vrijwilligers nu het verlangen naar erkenning DOOR DE OVERHEID? (en waarom is erkenning uit de omgeving niet genoeg?)

De verklaring hiervoor is dat het **in de perceptie van de meeste geleide vrijwilligers de overheid is die om een tegenprestatie vraagt**, niet de samenleving of de belastingbetaler. En wie kaatst, moet de bal verwachten.

Aangezien het **de overheid in de persoon van de klantmanager** is die het aanspoort, is het ook die persoon die een **belangrijk deel van de waardering en erkenning vertegenwoordigt**.

De klantmanager blijft zolang de geleide vrijwilliger een uitkering krijgt in zijn of haar ogen **de overheid vertegenwoordigen**, omdat die in de controlerende rol blijft. De eis van de samenleving om een tegenprestatie te leveren voor de uitkering is dus geconcentreerd in de persoon van de klantmanager.

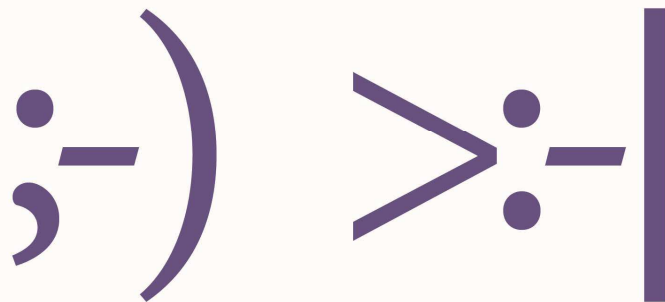
Als de vraag is 'waarom kan de samenleving niet de gewenste erkenning geven en waarom moet de klantmanager dat doen?' dan is het antwoord: **omdat de samenleving geen persoon is**.

Dat neemt overigens niet weg dat mensen het **ook belangrijk vinden om erkenning op hun vrijwilligersplek te krijgen**, vooral aan het begin is dat van betekenis. **Uiteraard krijgen geleide vrijwilligers ook erkenning uit hun omgeving**, maar **van collega-vrijwilligers verlangen ze dat nu juist niet**, omdat daar het collectief belang centraal dient te staan.

Dan rest nog de vraag: waarom zou de overheid hier gehoor aan geven?

DE AFFECTIEVE BURGER

Hoe de overheid verleidt en verplicht
tot zorgzaamheid

Thomas Kampen • Imrat Verhoeven • Loes Verplanke (red.)

kennis • openbare mening • politiek

vannep
amsterdam